

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
ISSN:2619-936X

Vol:5, Issue:18

2019

pp.283-308

Article Arrival Date: 05.05.2019

Published Date: 23.05.2019

TUR ABDİN HRİSTİYAN DİNİ MİMARİSİNDE MANASTIR GELENEĞİ¹

TRADITION OF MONASTERY IN TUR ABDIN CHRISTIAN RELIGIOUS ARCHITECTURE

Ufuk ELYİĞİT

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van/Türkiye

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.315>
Article Type : Review Article

ÖZET

Tur Abdin bölgesi, Hristiyanlık inancının gelişip olgunlaştığı ve yayılım alanı bulduğu bir coğrafya olma özelliğine sahiptir. Bölge, Hristiyanlık teolojisi ve temel öğretilerinin sistematik şekilde ele alınıp bir program çerçevesinde öğretildiği manastırlara ev sahipliği yapmıştır. İlk etapta münzevi bir keşiş etrafında gelişen ve daha sonra sistemli bir kurum haline gelen manastır yapıları Tur Abdin bölgesi Hristiyan dini mimarisinin temel karakterini yansıtmaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Süryani dini mimarisine ait bu yapılar bize bölgenin dini mimarisi hakkında gerekli ipuçlarını vermektedir. Tur Abdin, gerek bulunduğu konum gerekse bünyesinde barındırdığı Hristiyan dini mimarisine ait örnekler ile geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir. Manastırlar genellikle yerleşim yerinden uzak ve ulaşılması daha güç olan bölgelere inşa edilmişlerdir. Tur Abdin bölgesinde yer alan manastırların birçoğu da aynı şekilde yerleşim yerlerinden uzak alanlara yapılmışlardır. Asketik yani çileci bir yaşam şeklini seçen ve bu doğrultuda hayatını sürdüren din adamlarının etrafında gelişen bu kurumlar Hristiyanlık inancı açısından temel birer yapı taşı mahiyetinde olmuşlardır. Genel yapı itibarıyla Tur Abdin bölgesinde bulunan manastırlardan bazılarının günümüze kadar sağlam bir şekilde gelebilmiş olması, konunun daha iyi anlaşılması açısından bize oldukça somut fikirler sunmaktadır. Manastır geleneği bölge de erken tarihlerde yayılmaya başlamış ve zaman içerisinde gelişerek kapsamlı birer kurum haline gelmiştir. Tur Abdin, Hristiyan dini mimarisi açısından oldukça zengin bir bölge konumundadır. Bölgede merkezi bir konumda yer alan Midyat İlçesi başta olmak üzere geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Süryanilere ait bu manastır yapılarında, Ortodoks mezhebi ağırlıkta olmak üzere, Hristiyan inancının temel ilkeleri ve dini esasları belli bir sistem çerçevesinde öğretilmektedir. Tur Abdin bölgesi ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra, araştırma konumuzu teşkil eden ve bölgede Hristiyanlığın gelişip yayılmasına önemli derecede katkı sağlayan bu dini mimari örneklerinin, kuruluş ve gelişim evreleri hakkında kısa bilgiler verilecektir. En son aşamada ise, bölgede yer alan manastırların plan ve mimari özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Tur Abdin, Asketizm, Münzevilik, Hristiyan Manastırları.

ABSTRACT

Tur Abdin region has the characteristics of being a geography where Christian faith developed and spread. The region has been home to monasteries where Christian theology and its basic doctrines were systematically studied and taught within the framework of a program. The monastery structures, which first developed around a secluded monk and then became a systematic institution, are quite important in terms of reflecting the basic character of the Christian religious architecture of Tur Abdin region. These structures belonging to Assyrian religious architecture give us the necessary clues about the religious architecture of the region. Tur Abdin continues to maintain its importance nowadays as it was in the past with its location and the examples of

¹ International Black Sea Coastline Countries Symposium May 2-5 2019 Sempozyumunda Bildiri Olarak sunulmuş çalışmanın genişletilmiş halidir.

Christian religious architecture it contains. Monasteries were usually built in the regions that are far away from settlements and are more difficult to reach. Similarly, most of the monasteries in the Tur Abdin region were also built in the areas that are far away from settlements. These institutions, which developed around the clergymen who preferred an ascetic life and accordingly maintained their life, were basic building blocks in terms of Christian faith. The fact that some of the monasteries in the Tur Abdin region have survived to the present day in terms of general structure gives us very concrete ideas for a better understanding of the subject. The monastery tradition began to be published in the region in the early history and has evolved over time and has become a comprehensive institution. Tur Abdin is a region rich in Christian religious architecture. It is spread over a wide area, especially Midyat District, which is located in a central location in the region. In these monastery structures belonging to Syriacs, the basic principles and religious principles of Christian faith are taught within the framework of a certain system. After giving general information about Tur Abdin region, brief information will be given about the establishment and development stages of these examples of religious architecture that constitute our research subject and significantly contribute to the development and spread of Christianity in the region. In the final stage, it is aimed to make a general evaluation about the plan and architectural features of the monasteries in the region.

Keywords: Tur Abdin, Asceticism, Seclusiveness, Christian Monasteries

1. GİRİŞ

Tur Abdin bölgesi, Hristiyanlık inancı açısından oldukça önemli bir bölge olmasının yanı sıra, Süryaniler içinde çok kutsal bir anlam taşımaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır.

Tarihçiler tarafından sınırları farklı olarak çizilse de Turabdin, batıda Merde (Mardin), kuzeyde Hesno d'Kifo (Hasankeyf), doğuda Gozarto d'Şu'o (Cizre) ve güneyde Nsibin (Nusaybin) kentlerinin çevrelediği ve merkezinde Midyat'ın bulunduğu bölgedir.(Bilge,2012) (Harita,1-2)

Bölge hakkındaki en eski yazılı kaynaklar Asur dönemine ait çivi yazılı metinler de yer almaktadır. Dönemin çivi yazılı kaynaklarınca "Kaşyari" ya da "Kaşyari Dağı" adıyla anılmakta olup, bu adla ilk kez Assur kralı Adad-nirari (M.Ö. 1307-1275)'nin Kuzey Suriye'nin büyük bölümünü ele geçirdiği sefere ilişkin kayıtlarda geçmektedir.(Çevik,2007)

Tur Abdin, Hristiyanlar ve özellikle Süryaniler için oldukça önemli bir bölge konumundadır. Bölgenin bilinen en eski yerleşim tarihi M.Ö. 4. Bin yıldan geriye gitmektedir. Süryaniler tarafından bu antik isim halen kullanılmaya devam etmektedir. Bölgede çeşitli araştırmalar yapmış olan Andrew Palmer'e göre bölgenin orijinal adı "Turo da" "Abode'dir. Abode, "manastır hayatına dair" anlamına gelmektedir. Gabriel Akyüz ise Tur un dağ. Abdin in köle anlamına geldiğini iddia eder ve Tur Abdin'i "Köleler Dağı" olarak Türkçe'ye çevirmektedir.(Kayalap,2002)

Tur Abdin bölgesi, Sümerler, Akadlar, Hurri-Mitanniler, Babil ve Asurlular, Aramiler, Persler, Roma İmparatorluğu, Büyük İskender, Selevkoslar, Emeviler, Abbasiler, Mervaniler, Hamdaniler, Büveyhiler, Selçuklular, Artuklular, Eyyubiler, Memluklular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve en son olarak da Osmanlıların egemenliğine geçmiştir.

Tur Abdin bölgesi, Hristiyan dini açısından ve bu dine mensup olan Süryanilere ait birçok mimari öğeyi bünyesinde barındırması yönüyle de oldukça önemli bir bölgedir. Bölgenin Kudüs ve Antakya'dan sonra Hristiyanlık inancının en erken yayıldığı bölgeler arasında yer alması ayrıca bu önemini bir kat daha arttırmasına sebep olmuştur. Hristiyanlığın bölgede yayılmaya başlaması ile birlikte bölgeye birçok din adamı gelmeye başlamıştır. Asketik /çileci bir yaşam süren bu din adamları inzivaya çekildikleri bölgelerde gözlerden uzak münzevi bir yaşam şekli sürdürmüşlerdir. Din adamlarının sürdürmüş olduğu bu yaşam şekli, katılımında artmasıyla gelişip büyüyen ve Hristiyan dininin de temellerinin sağlam bir şekilde atıldığı manastır kurumlarının bölgeye yayılmasına sebep olmuştur. Süryanilere ait bu manastırlarda

Hristiyan inancına ait ibadet şekilleri, dualar öğretilmekte ayrıca, Ortodoks mezhebine tabi olan monofizit Süryaniler için gerekli eğitimler verilmektedir.

2.TUR ABDİN BÖLGESİ MANASTIR GELENEĞİ

Manastır kavramı yalnız yaşama ve kendini toplumdan uzaklaştırma manasına gelen Grekçe monazô kelimesinden türetilmiş bir isimdir (monasterion). Burada yaşayan keşişlere de monakhos (İngilizce’de “monk”) denilir. Aslında manastır kelimesi etimolojik bakımdan bir çelişki içerir; çünkü keşişin Grekçesi monakhos “yalnız yaşayan kimse” demektir. Bu kelimedenden türeyen manastır ise yalnız yaşayan insanların toplu olarak yaşadığı yerdir. Böyle olmakla birlikte keşişler doğup büyüdüğü memleketlerini ve ailelerini geride bırakıp böyle bir topluluğa üye olmaları bakımından monakhos olarak adlandırılabilirler. Süryani geleneğinde yalnız başına keşiş yaşamı süren bekâr kimselere ihidaye denilir. Bu insanlar hiç evlenmemiş olan Hz. İsa’yı örnek alarak bekârlığı tercih etmişlerdir.(Baş,2013)

Hristiyan manastır hayatının kaynağı Mısır’dır. Bu yaşantı şekli, M.S. 3. yüzyılın sonlarında insanların, yalnızlık içinde oruç tutmak ve tefekküre dalmak maksadıyla çöllere ve dağlara çekilmeleri şeklinde başlamıştır. Çok geçmeden bu münzevîler (hermit, Latince eremites) küçük ibadet mekânlarına (oratory) ya da kiliselere (laura) bitişik veya onlara çok yakın hücreler inşa etmişlerdi. Pachomius (M.S. 292-346), münzevîlerin manastır hayatı yaşayan bir topluluk halini almasına öncülük eden ilk kişidir. Burada, her keşiş bir hücre veya odada yalnız başına yaşamakta ancak yemek ve cemaatle yapılan ibadetlerde diğerleriyle bir araya gelmekteydiler. Küçük Asya’da, Büyük Basil,(M.S.329-379) yetimhane, hastane ve atölye inşası gibi hayra yönelik uğraşları keşişlerin görevlerine ilave etmişti. Yine bazı manastırlar, seyyah ve hacılar için ayrı yapılar ihtiva etmekteydi. Beşinci yüzyıla kadar manastır türü yapılar bütün Akdeniz’e ve Avrupa yoluyla kuzeye doğru yayılmıştı. Binaların organizasyonu, buralarda gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliğine ve gece ile gündüz saatlerine göre değişiklik arz etmekteydi.(Kingsley,2003)

Tarihi süreç içerisinde ortodokslik mezhebine baktığımız zaman, bu mezhebin ana kollarından biri olan Bizans Ortodoks Kilisesi’nin tüm inanç ve ameli ilke ve uygulamaları Patrikhane Sen sinodu’nda oluşurken, Süryanilerin inanç ve ameli ilkelerinin Tur Abdin bölgesinde gelişme gösterdikleri alan manastırlardır. Süryani manastırları dini anlayışın ana merkezleridir. İnanç ilkeleri buralarda belirlenir, ihtilafları çözen sinodlar buralarda toplanır, kilisenin idari birimlerinde görev alan kadrolar buralardan yetişir. Hepsi bir eğitim ve öğretim kurumudur. Tur Abdin ve çevresinde monastik hayatın en canlı olduğu dönemler 6. ve 7. yüzyıllar arasındadır. Bu dönemde Tur Abdin deyim yerindeyse bir manastırlar coğrafyasıdır. Doğu Hristiyanlığının en büyük din adamları, ilahiyatçıları, filozofları bu dönemde bu bölgede yetişmişlerdir. Bunlar eserlerinde monastik hayatın temel kurallarını ve ruhaniyetin felsefi temellerini tespit ve izah etmişlerdir. Mor Evgin’le Tur Abdin civarında sistemli bir yapıya kavuşan monastik hayat öylesine kök salmıştır ki, 5. Yüzyılda bölgedeki manastırlarda 90.000 keşişin yaşadığı rivayet edilmektedir.(Çelik, Yaşar,2012)

3.TUR ABDİN BÖLGESİ’NDE YER ALAN İKİ MANASTIR ÖRNEĞİ

Tur Abdin bölgesi, manastır geleneği açısından oldukça zengin bir bölge konumundadır.

Bölgede yaşayan Süryaniler bu manastırlar yapılarında dini ibadetlerini yerine getirmekte ve Hristiyanlık inancının gereklerini öğrenmektedirler. Sayısız din adamının yetiştiği ve Hristiyan dininin gelişip yayıldığı bu coğrafyada çok sayıda manastır yapısı ortaya çıkmıştır. Münzevi yaşam tarzını benimseyen bir keşişin etrafında şekillenen bu yapılar, bölgede Hristiyanlığın temellenip yayılmaya başlamasında etkin bir rol oynamıştır. Konumuz açısından temel teşkil eden bu manastır yapıları Tur Abdin bölgesinde hatırı sayılır oranda

bulunmaktadır. Ancak biz Hristiyan dini mimarisine ait bu örneklerden iki tanesine ana hatlarıyla değineceğiz.

3.1.Mor Loozor Manastırı

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Mor Loozor Manastırı, Midyat'ın Habsus ((Mercimekli) Köyü'ne yaklaşık 1 km. mesafedeki ovaya hâkim bir tepe üzerinde yer almaktadır. Mor Loozor Manastırı, 731 yılında, Harran Metropolitliği yapan Habsuslu Mor Şemun d'Zeyte tarafından 4. yüzyılda vefat eden Harranlı Mor Loozor'un kutsal kemiklerinden bir kısmı buraya getirilerek, Mor Loozor adına inşa edilmiştir.(Demir,2013) (Foto.1-2)

Ancak manastırdaki bazı eski bölümlerin 5. veya 6. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir. Manastırın kim tarafından kurulduğu da belli olmamakla beraber, kuvvetli tahmin Şem'un dı – Zeyte tarafından kurulduğu veya en azından yenilendiği yönündedir.(Yaşar,2010)

3.1.1.Manastırın Plan ve Mimari Özellikleri

Mor Loozor Manastırının avlu kısmı, yüksekliği yaklaşık üç metreyi bulan kesme taş ve moloz taş malzeme kullanılarak örülmüş duvarlarla çevrilmiştir. Manastıra giriş, doğu batı doğrultusunda uzanan ve üzeri beşik tonozla örtülmüş giriş holü şeklinde düzenlenmiş bir mekânla sağlanmaktadır. Bu mekâna kuzeybatı cephe de yer alan yuvarlak kemerli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kapı kemerinin hemen üst kısmında bir kitabe yer almaktadır. Kitabede şu ibare yer almaktadır: “Bu oda Rabban (Rahip) Yusuf'un özverisiyle yapıldı. Onun ruhuna dua edelim” Kitabede herhangi bir tarih ibaresi yer almadığı için kesin bir tarih verilememektedir. Bu giriş bölümünün güney cephe duvarında yer alan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığıyla avluya geçiş sağlanmaktadır. Bu giriş kısmı manastıra sonradan eklenmiştir. (Foto.2)

Manastırın avlusunun doğu cephesinde beşi serbest olmak üzere yedi adet paye tarafından taşınan altı adet sivri ve yuvarlak kemerli açıklığa sahip revak benzeri bir bölüm yer almaktadır. Ayrıca bu bölümün ön cephesinde iki kemerin arasına yerleştirilmiş ve üst örtüye yakın bir noktada yer alan oldukça tahrip olmuş bir kitabe mevcuttur. Bu bölümün üst örtüsünde sonradan onarıldığı anlaşılan çapraz tonoz benzeri bir örtü sistemi kullanılmıştır. Revak şeklinde düzenlenmiş bu bölümün gerisinde, kuzey güney yönünde uzanan ve manastırın ebatlarına göre daha küçük ölçekli inşa edilmiş bir kilise yer almaktadır. (Foto.3)

Manastırın kuzey ve doğu cephelerine denk gelecek şekilde inşa edilmiş ve iki katlı olarak düzenlenmiş birer mekân yer almaktadır. Her iki katında da birer kapı ve pencere açıklığı bulunan bu mekânlar yaşam alanı olarak düzenlenmiştir.(Foto.4)

Bahsi geçen bu mekânların al katları, yuvarlak kemerli açıklıklarla geçişleri sağlanan, oda benzeri birkaç küçük bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin bir kısmı yakın tarihlerde yeniden inşa edilmiştir. (Foto.5)

Manastırın kilisesinin de yer aldığı doğu cephe de iki adet kapı mevcuttur. Bu kapılardan kuzey doğu yönünde bulunan kapı, yaşam alanı olarak düzenlenmiş bölümlere geçişi sağlamaktadır. Manastırın kilise kısmının kuzey cephesine bitişik olarak düzenlenmiş bu alan, küçük ölçekli olarak inşa edilmiş ve üzeri beşik tonozla örtülmüştür. (Foto.6) Manastırın kuzeydoğu cephesine denk gelecek şekilde köşeye yerleştirilmiş yuvarlak kemerli bir açıklık mevcuttur. (Foto.7)

Bu kemerli açıklık vasıtasıyla doğuda yer alan diğer mekânlara geçiş sağlanmaktadır. Ayrıca bu k açıklık, manastır avlusunun kuzey cephesinde bulunan tonozlu giriş kısmını ve aynı cephede yer alan yaşam odalarını birbirine bağlamaktadır. Bir adet sarnıç bulunan bu bölüm son dönemlerde kısmen de olsa tamir görmüş, ancak geri kalan bölümler tahrip olmuş durumdadır. (Foto.8)

Manastırın kuzey ve doğu cephelerini birbirine bağlayan bu yaşam alanlarının üst katlarına, kuzey cephede bulunan ve giriş bölümünün cephe duvarına bitişik olarak sıralanmış taş basamaklar vasıtasıyla çıkılmaktadır. (Foto.9)

Manastırın orijinal yapısında mevcut olup olmadığını tam olarak bilemediğimiz bu üs kat yerleşmelerine yuvarlak kemerli birer kapı ile giriş sağlanmaktadır. Bu mekânların üst örtüleri çapraz tonoz şeklinde düzenlenmiş iken, kuzeyde yer alan mekânın üst örtüsünün bir bölümü sonradan beton harcı kullanılarak düz dam şeklinde yeniden yapılmıştır. Büyük bir kısmı daha sonraki dönemlerde yeniden onarılmış olan bu bölümlerden doğu batı doğrultusunda inşa edilmiş olan mekân, büyük ölçüde tamirat görmüştür. Kuzey güney doğrultusunda yapılmış olan diğer mekânın iç kısmı ise sonradan sıvanmış olup, doğu cephe duvarında iki adet mazgal pencereye yer verilmiştir. (Foto.10-11)

Manastırın doğu cephe duvarından taşıntı yapacak şekilde düzenlemiş kilise, kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen formlu bir plana sahiptir. Kilisenin ana ibadet mekânına dikdörtgen formlu bir kapı ile geçiş sağlanmaktadır. Kilise iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısım kilise cemaati için ayin alanı olarak düzenlenmiştir. Bu mekânın üzeri beşik tonoz ile örtülmüş olup, güney cephe duvarına üç adet, kuzey cephe duvarına ise bir adet pencere açılmak kaydıyla mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. Ayin alanı için tasarlanmış bu mekânın batı cephe duvarından taşıntı yapan duvar payelerinin yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanması ile cepheye hareketlilik kazandırılmıştır.(Foto.12) Ayrıca bu ana ibadet mekânında dört adet sarnıç yer almaktadır. Kilisenin apsis kısmına, ortadaki daha büyük ebatta ve iki kademeli olarak düzenlemiş üç adet kapı formu geçiş sağlanmaktadır. Apsis kısmının üst örtüsü çapraz tonoz ile örtülmüştür. Kilisenin ana ibadet mekânı ve apsis kısmı günümüzde tahrip olmuş durumdadır. (Foto.13)

Manastırın batısında yer alan ve kuzey güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir ek mekân daha yer almaktadır. Yuvarlak kemerli bir kapı aracılığıyla giriş sağlanan bu mekânın üzeri beşik tonozla örtülmüştür.(Foto.14) Manastırın batı cephesinde yer alan bu mekânın zemin kısmının altında bulunan ve birkaç basamak yardımıyla inilen ikinci bir bölüm daha bulunmaktadır. Kaya külesinden oyularak yapılan bu kısım, birkaç küçük ek mekândan oluşmaktadır.(Foto.15)

Manastırın güneyinde yer alan ek mekânların tamamı ile batısında bulunan mekânların bir kısmı günümüze kadar gelememiştir.(Foto.16)

Manastırın avlusunun merkezine yer alan ve dört basamaklı bir kaide üzerine oturtulmuş kesme taş malzeme kullanılarak yapılmış (estuno) bir inziva kulesi bulunmaktadır. (Foto.17)

Doğu Hristiyanlığında yer alan bu inziva kulelerinin ilk temsilcisi Suriye ile Klikeya sınırında bulunan Nikopolis (Gaziantep- İslahiye) yakınlarında ki Sis Köyü'nde dünyaya gelen Aziz Simeon'a dayandırılmaktadır.(Atiya,2005)

Aziz Simeon'un bu asketik hayat tarzı, birçok keşişi de etkilemiştir. Kısa bir süre içerisinde Antakya ve Halep civarında onlarca Amudî² görülmüştür.

3.1.2.Malzeme ve Teknik

Manastırın inşasında kesme taş, kaba yonu ve moloz taş malzeme kullanılmıştır. Manastırın kilisesini ön kısmında yer alan revak benzeri bölümün ön cephesinde, kilisenin cephe duvarlarının bir kısmında, kapı ve pencere kemerlerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Manastırın diğer bölümlerinin inşasında kaba yonu ve moloz taş malzeme bir arada kullanılmıştır.

² Amudî: Sütun üstünde yaşayan, çilekeş, münzevi

3.2.Mor Serkis ve Mor Bakos (Sergios ve Bakhos) Manastırı

Mor Serkis ve Mor Bakos Manastırı, Midyat İlçesinin Anıtlı (Hah) Köyünde yer almaktadır. Manastırın kilisesi 7. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. Köy merkezine yakın bir yerde konumlanmış durumdadır. Manastırın avlusunun etrafı kaba yonu taş ve moloz taş malzeme kullanılarak örülmüş yüksekçe bir duvar ile çevrelenmiştir.(Foto.18)

3.2.1.Manastırın Plan ve Mimari Özellikleri

Manastırın avlusuna giriş, güney batı köşeye yerleştirilmiş ve oldukça küçük bir ebatta yapılmış bir kapı aracılığıyla sağlanmaktadır. Manastırın kilise bölümü, avlunun kuzeydoğusunda yer almaktadır. Avlu, doğu, batı ve kuzey yönlerden ek mekânlarla çevrilmiş durumdadır. Batıda yer alan ek mekânların büyük bir kısmı günümüzde tahrip olmuş durumdadır. Buna karşın avlunun kuzey ve doğusunda bulunan mekânlar, çeşitli onarımlarla günümüze gelebilmiş durumdadırlar.(Foto.19)

Manastır avlusunun kuzeydoğu köşesinde yer alan kilise, kareye yakın bir planda ve küçük ölçekli olarak inşa edilmiştir. Ayrıca kilisenin ana ibadet mekânına geçiş yapmadan önce giriş bölümü olarak düzenlenmiş bir ek mekân yer almaktadır. Bu giriş mekânının batı cephesi ile kilisenin kuzeybatısında yer alan ek mekânın güney cephe duvarına bitişik olarak inşa edilmiş taş basamaklı bir merdiven bulunmaktadır. Bu taş merdiven, kiliseye girişteki bu bölümün üst katında bulunan yuvarlak kemerli bir kapıya ulaşımı sağlamaktadır. Kapının hemen sağ tarafında yuvarlak kemerli bir pencereye yer verilmiştir. (Foto.20)

Kilisenin giriş kısmı olarak düzenlenmiş bu mekâna, güney cephesinde yer alan ve kaval bir silme içerisine alınmış yuvarlak kemerli bir kapı ile batı cephesinde bulunan bir kemer açıklığı aracılığıyla giriş sağlanmaktadır. Kilisenin batı cephesinin ön kısmına eklenmiş olan bu bölümün üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür.(Foto.21)

Bahsi geçen bu bölümün kuzey cephe duvarına bitişik olarak yapılmış ve manastırın adlarına ithaf edildiği Mor Serkis ve Mor Bakos'un kemiklerinin gömüldüğü mezar benzeri bir bölüm yer almaktadır. Üst kısmı duvara yapışık şekilde tasarlanmış üç adet kemer formu ile belirtilen mezarın orta kısmına Mor Serkis ve Mor Bakos'un kemikleri gömülmüştür. Bu gömünün sağ tarafında rahip Melki AYDIN'ın kemikleri, sol tarafında ise Papaz Gevri AYDIN'ın kemikleri gömülmüştür.(Foto.22)

Kilisenin ana ibadet mekânına sonradan açıldığını öğrendiğimiz küçük ebatlara sahip yuvarlak kemerli bir kapı aracılığıyla geçiş sağlanmaktadır. Kapının sol tarafında yer alan pencere de aynı şekilde yapıya sonradan eklenmiştir. Kilise bölümüne girişi sağlayan asıl kapı açıklığının bir kısmı günümüzde devşirme malzeme kullanılarak kapatılmış ve pencere olarak kullanılmaktadır.(Foto.23)

Kapı kaval silmelerle kademelendirilmiş bir çerçeve içerisine alınmıştır. Kapı çerçevesinin hemen üst kısmına denk gelecek şekilde iki adet dışa taşıntı yapan konsol benzeri bir süsleme yerleştirilmiştir. Kapının alt kısmını kapatmak için kullanılmış olan kare şeklindeki taşın yüzeyi, yüksek kabartma tekniği kullanılarak yapılmış yoğun bir süsleme programına sahiptir. Taşın yüzeyi dıştan bir bordür ile çevrelenmiştir. Kompozisyonun merkezinde bir çember içerisine alınmış şeritlerin, sekiz kollu bir yıldız formu oluşturacak şekilde birbirine düğümlenmesi ile oluşturulmuş bir bezeme yer almaktadır. Bu bezemenin merkezinde ise şeritlerin tekrar düğümlenmesi ile oluşturulmuş bir daire ve bu dairenin içerisine yerleştirilmiş bir haç motifi bulunmaktadır. Bu merkez kompozisyonun her iki yanında antrolak benzeri motifler yer almaktadır. (Foto.24)

Kilisenin ana ibadet mekânı kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. İç mekân, güney ve doğu yönlerinde beden duvarlarından taşıntı yapan payeler ve bu payelerin arasına yerleştirilen

kemer açıklıklarıyla hareketlendirilmiş durumdadır. Ayrıca güney cephe duvarına bir adet mazgal pencere yerleştirilerek iç mekân aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ana ibadet mekânının üst örtüsünde beşik tonoz kullanılmıştır. Sonradan yapıldığı anlaşılan bu beşik tonoz, moloz taş malzeme kullanılarak yapılmış ve yüzeyi sıvanmıştır. Bunun yanı sıra, Naos mekânının güney ve doğu cephe duvarlarının birleştiği kısma denk gelecek şekilde bir adet vaftiz teknesi yerleştirilmiştir. (Foto.25)

Kduşkudşin³'in yer aldığı apsis kısmına ortadaki daha geniş tutulmuş üç kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Apsis kısmının üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Bu bölümün doğu cephe ve kuzey cephe duvarında birer adet niş yer almaktadır. Ayrıca ortadaki kapının hizasına denk gelecek şekilde bir altar masası yerleştirilmiştir. (Foto.26)

Kilisenin kuzeyine bitişik olarak yapılmış ek mekâna, ana ibadet mekânının kuzey cephe duvarına açılmış bir kapı aracılığıyla geçiş sağlanmaktadır. Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak yapılmış bu bölümün üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Kuzey ve güney cephe duvarlarından dışa taşıntı yapan payeler ve bu payelerin arasına yerleştirilen kemerlerle duvarlara hareketlilik kazandırılmıştır. Ayrıca doğu cephe duvarına bir adet mazgal pencere açılarak mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. (Foto.27)

Manastırın doğu cephesinde daha önceden de belirttiğimiz üzere çeşitli ek mekânlar yer almaktadır. Bu ek mekânlardan kilisenin güney cephe duvarına bitişik halde bulunan mekâna, küçük ebatlara sahip dikdörtgen formu bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Doğu batı doğrultusunda uzanan bu bölümün üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Bu mekânın kuzey ve güney cephe duvarlarında yer alan kemer açıklıkları sonradan kapatılmış durumdadır. Günümüzde farklı bir amaçla kullanılmaktadır. (Foto.28)

Manastır avlusunun doğu cephesinde yer alan diğer ek mekânlar aynı şekilde doğu batı doğrultusunda uzanmakta ve bu mekânların üzerleri beşik tonozla örtülü durumdadır. Ek mekânların ve kilisenin üst örtüsü sonradan tamir görmüş ve beton harcı ile düz dam şeklinde yenilenmiştir. (Foto.29)

Kilisenin güney batı cephesine son dönemlerde eklendiği anlaşılan bir çan kulesi yerleştirilmiştir.

Günümüzde avlunun güney cephe duvarına bitişik olarak yapılmış taş basamaklı bir merdiven aracılığıyla avlunun doğusunda yer alan ek mekânların üst kısmına geçiş sağlanmaktadır. Manastır avlusunun batısında yer alan ek mekânların büyük bir kısmı günümüzde yıkık vaziyette ve işlevini yitirmiş durumdadır. (Foto.30)

3.2.2.Malzeme ve Teknik

Manastırın inşasında kesme taş, kaba yonu taş ve moloz taş malzeme bir arada kullanılmıştır. Manastırın diğer bölümlerinden farklı olarak, Kilise de kesme taş malzemeye de yer verilmiştir. Son dönemlerde kilisenin kuzey cephesine eklenen mekânın inşasında ve kilisenin ana ibadet mekânının üzerini örten tonozlarda moloz taş malzeme kullanılmıştır. Manastırın diğer ek mekânlarının inşasında da aynı şekilde kaba yonu taş ve moloz taş malzeme bir arada kullanılmıştır.

3.DEĞERLENDİRME

Tur Abdin bölgesi, Hristiyan dini mimarisi açısından oldukça zengin bir bölgedir. Süryanilere ait manastır ve kiliseler, Hristiyanlık inancının bölgedeki yayılımını göstermesi açısından

³ Kduşkudşin: Süryani Ortodoks kilisesinin ana liturji elemanıdır. Kduşkudşinler, renk ve şekil itibarıyla çok çeşitlidirler. Bunlar, kilisenin en kutsal objelerini içeren bağımsız nişlerdir. İçerdikleri objeler genellikle gümüştür ve en iyi Süryani gümüş ustalarının elinden çıkmıştır. Ruhul Kudüs'ün kapısını simgeleyen bir kapı modeli, bütün kiliselerde bulunur. Kduşkudşinlerin üst tarafı yarım kubbe şeklindedir ve gökyüzünü simgeler. Bu yarım kubbe üzerine resmedilen güvercin, Kutsal Ruh'u simgeler.

oldukça önemli bir yere sahiptirler. Tur Abdin Bölgesi, inziva geleneğinin sürdürüldüğü manastırların, bölge inancına yön verdiği dini bir atmosfere sahiptir. Buna bağlı olarak araştırma konumuzu teşkil eden Mor Loozor ve Mor Serkis Mor Bakos Manastırları bu geleneği sürdüren iki önemli örnek olarak değerlendirilebilir.

Daha sonraki dönemlerde bazı eklemeler yapıldığı anlaşılan Mor Loozor Manastırı, günümüzde faal olarak kullanılmamaktadır. Manastır kilisesi, manastır plan olarak nitelenen ve kuzey güney doğrultusunda uzanan enine dikdörtgen plan şemasına sahiptir. İbadete açık olmayan bu manastırın avlusunun güneyinde yer alan mekânlar tamamıyla yıkılmış vaziyette iken, doğusunda yer alan ek mekânlar ise kısmen tahrip olmuş durumdadır. Avlunun kuzeyinde yer alan ve manastıra sonradan eklendiği anlaşılan, üzeri beşik tonozla örtülmüş ek mekân ile iki katlı olarak düzenlenmiş yaşam alanlarının yapıya sonradan eklendiği düşünülmektedir. Manastırın avlusunda yer alan inziva kulesi, asketik (çileci) yaşam tarzının somut bir örneğini gözler önüne sermesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca manastırın batısında yer alan ve kuzey güney doğrultusunda uzanan ek mekânın, üzerine inşa edildiği kaya kütesinin oyulması zeminin altında ikinci bir ek mekân elde edilmiştir. Manastırın inşasında moloz taş, kesme taş ve kaba yonu taş malzeme bir arada kullanılmıştır. Mor Serki Mor Bakos Manastırı, kapladığı alan bakımından daha küçük ebatlara sahip bir manastırdır. Manastır kilisesi, küçük ölçekli ve kareye yakın bir plan özelliği göstermektedir. Mor Loozor Manastırında olduğu gibi Mor Serkis Mor Bakos Manastırında da bazı mekânlar sonradan eklenmiş ve bazı kısımlar tamir görmüştür. Mor Loozor Manastırına göre daha geç bir döneme tarihlendirilmektedir. Araştırmamıza örnek teşkil eden diğer manastırda olduğu gibi Mor Serkis Mor Bakos Manastırının inşasında da kaba yonu taş, moloz taş ve kesme taş malzeme bir arada kullanılmıştır. Her iki manastırın da kilise bölümleri, bezeme programı açısından sade bir görünüm arz etmektedirler.

4.SONUÇ

Tur Abdin bölgesi, bulunduğu konum itibarıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca çeşitli dinlerin yayılım olanağı bulunduğu bölge, Hristiyanlık inancı açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Anadolu coğrafyasında Manastır geleneğinin yoğun olarak yaşandığı Tur Abdin bölgesi, inzivaya çekilen keşişlerin Hristiyan inancını yaydıkları ve bu doğrultuda bir yaşam tarzı sürdürdükleri bir bölge olma özelliğine sahiptir. Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı ve Hristiyanlık inancına ait öğretilerin yaşatılmaya çalışıldığı bölge, Hristiyan dini mimarisinde önemli bir konumda olan manastır geleneğinin de sistemli bir şekilde sürdürüldüğü bir bölge olmuştur. Münzevi bir yaşam tarzı süren din adamının etrafında şekillenen ve zamanla çeşitli işlevlere sahip mekânların eklenmesi ile yapılar topluluğuna dönüşen bu manastırlar, Hristiyanlık inancının öğretildiği eğitim kurumlarına dönüşmüştür. Tur Abdin, Anadolu'da manastır mimarisinin somut şekilde gözler önüne serildiği bir coğrafya olmuştur. Mısır çöllerinde asketik bir yaşam süren keşişlerin sürdürdüğü inziva geleneğinin tarihi süreç içerisinde Anadolu coğrafyasına ve dünyanın diğer bölgelerine yayılım göstermiştir. Tur Abdin bölgesi bu kompleks yapıların Hristiyanlık inancına yön verdiği ve Süryanilerin dini inanç ve ritüellerini yerine getirdikleri birer taşınmaz kültür varlığı olarak kısmen de olsa günümüzde varlıklarını sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, G. (1998). Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Resim Matbaacılık, Mardin.

ATİYA, S. (2005). Doğu Hristiyanlığı Tarihi, Doz Yayınları, İstanbul.

BAŞ, B.(2013). “Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı,44:183-204,

BİLGE, Y.(2011). “Turabdin: Süryani Kilise ve Kültürünün Beşiği” Uluslararası Midyat Sempozyumu,7-9 Ekim 2011, Mardin Artuklu Üniversitesi,509-527, Mardin.

BÜLBÜL, C.(2012). ”Çivi Yazılı Kaynaklar Işığında Midyat ve Çevresi” Uluslararası Midyat Sempozyumu, 7-9 Ekim 2011,Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.

COURTOIS de S. (2001).Süryaniler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Mehmet; (2011). Şükran Yaşar, “Tur Abdin’de Manastır Hayatı” Uluslararası Midyat Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi, 7-9 Ekim 2011, Mardin, s.492-496.

ÇEVİK, A.(2007). “İlkçağlardan Ortaçağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)’nin Tarihi Coğrafyası, Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya” 1: 105-141.

KAYAALP, Keser, E. (2002).Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul.

KINGSLEY, K. (2003). “Manastır Mîmârisi Üzerine” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12 (2) : 349-360.

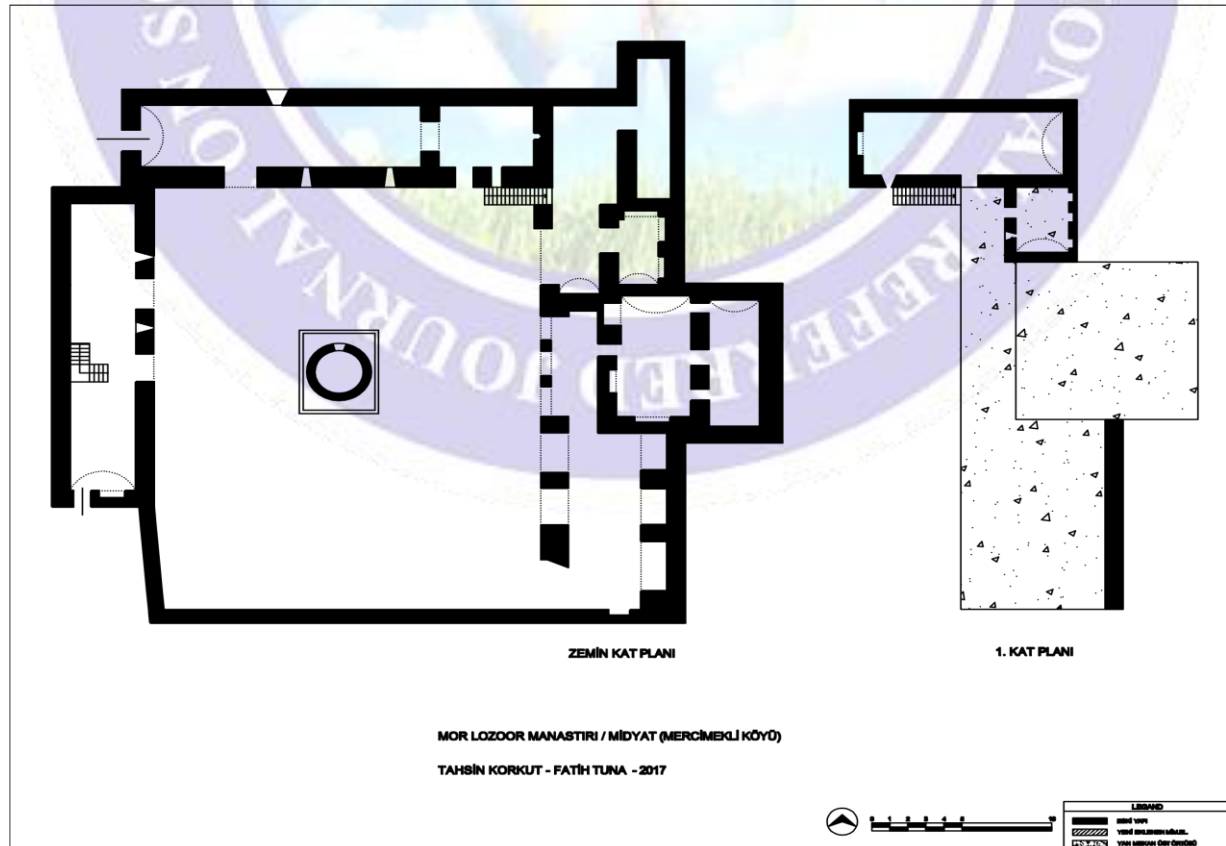
ÖZMEN, A. (2006). “Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

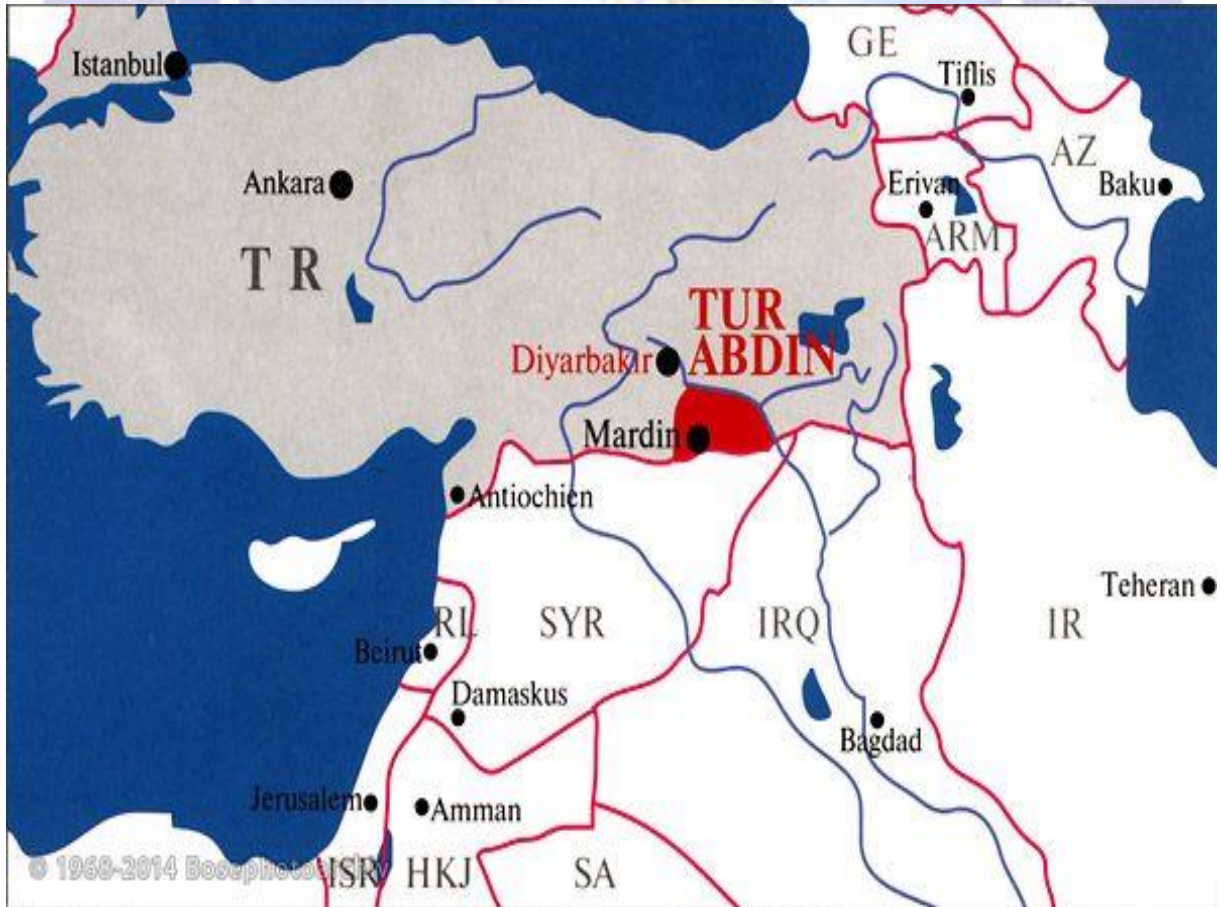
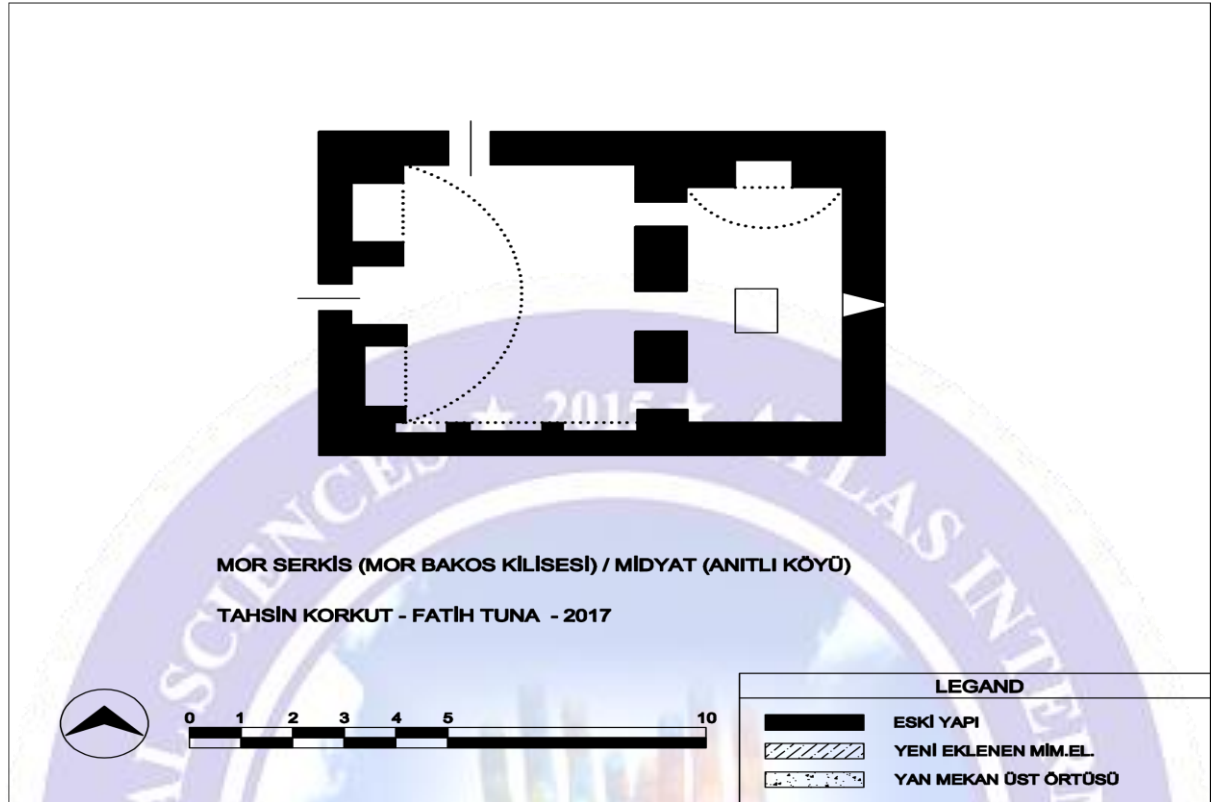
TAHİNCİOĞLU, Y. (2011). Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler, Butik Yayıncılık, İstanbul.

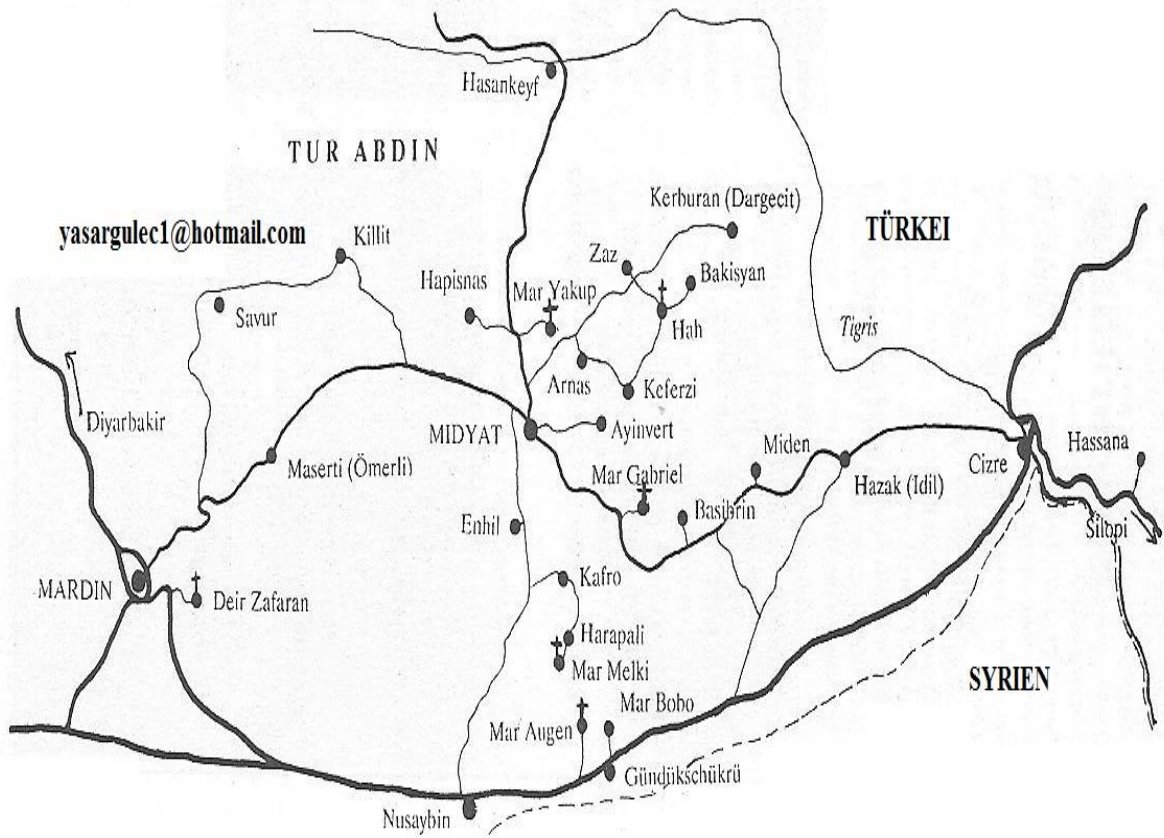
YAŞAR, Ş. (2010).“Mor Loozor Manastırı” Mukaddime Dergisi, 2 (2):119-130.

PLANLAR VE HARİTALAR

Plan 1: Mor Loozor Manastırı, Rölöve Planı

Plan 2: Mor Serkis Mor Bakos Manastır Kilisesinin Rölöve Planı**Harita 1:** Tur Abdin Bölgesi genel görünüm.

Harita 2: Tur Abdin Bölgesi detay görünüm.

FOTOĞRAFLAR

Foto.1: Mor Loozor Manastırı, güney batıdan genel görünüm.

Foto.2: Mor Loozor Manastırı, kuzey batı cephede yer alan giriş kapısı.

Foto.3: Mor Loozor Manastırı, avlunun doğusunda yer alan revak benzeri bölüm

Foto.4: Mor Loozor Manastırı, avlunun kuzeydoğusunda yer alan iki katlı ek mekân

Foto.5: Mor Loozor Manastırı, avlunun kuzeydoğusunda yer alan iki katlı ek mekânın alt katından genel görünüm.

Foto.6: Mor Loozor Manastırı, avlunun doğusunda yer alan ek mekân.

Foto.7: Mor Loozor Manastırı, avlunun kuzey doğusunda yer alan kemer açıklığı.

Foto.8: Mor Loozor Manastırı, avlunun kuzey doğusunda yer alan kemer açıklığıyla girilen ek mekân.

Foto.9: Mor Loozor Manastırı, avlunun kuzey doğusunda yer alan iki katlı mekâna geçişi sağlayan merdiven.

Foto.10: Mor Loozor Manastırı, iki katlı mekânın kuzeyde yer alan kısmının içerden görünümü.

Foto.11: Mor Loozor Manastırı, iki katlı mekânın doğuda yer alan kısmının içerden görünümü.

Foto.12: Mor Loozor Manastırı, ana ibadet mekânından genel görünüm.

Foto.13: Mor Loozor Manastırı, apsis kısmından genel görünüm.

Foto.14: Mor Loozor Manastırı, avlunun batısında yer alan ek mekânın içerden görünümü.

Foto.15: Mor Loozor Manastırı, avlunun batısında yer alan ek mekânın zemininin altında yer alan kısım.

Foto.16: Mor Loozor Manastırı, avlunun güney ve batı kısmından genel görünüm.

Foto.17: Mor Loozor Manastırı, avlunun merkezine yerleştirilmiş inziva kulesi.

Foto.18: Mor Serkis Mor Bakos Manastırının drone ile çekilmiş genel görünümü.

Foto.19: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, iç avludan genel görünüm.

Foto.20: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin batı cepheden genel görünümü.

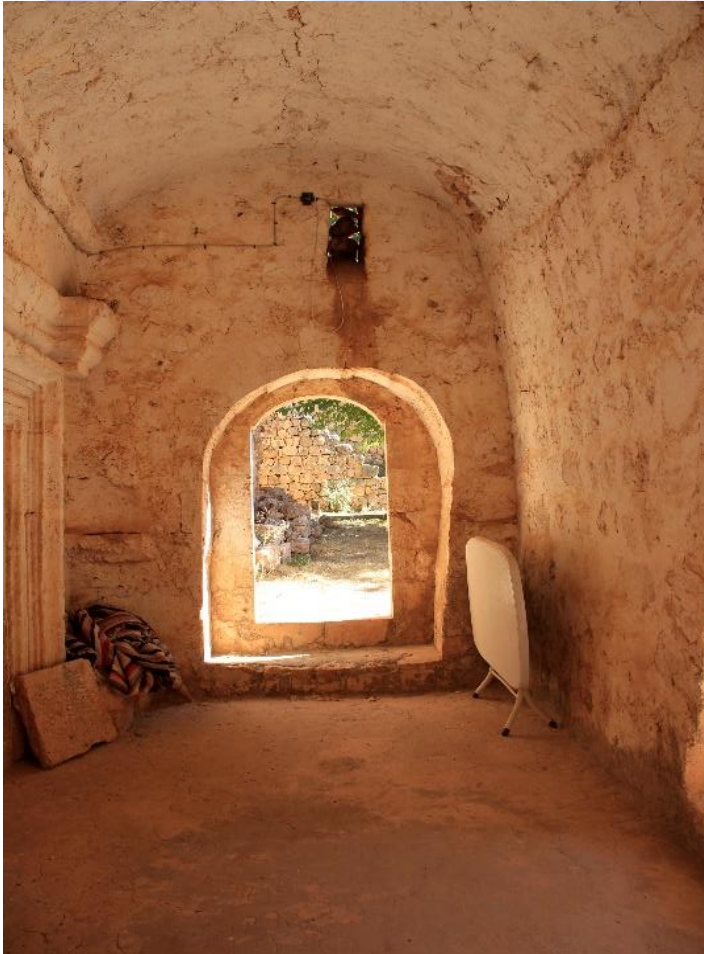

Foto.21: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kiliseye girişten önceki bölümün içerden görünümü.

Foto.22: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin kuzey cephesinde yer alan mezar bölümü.

Foto.23: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin batı cephesinde yer alan kapı ve pencereden genel görünüm.

Foto.24: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin batı cephesinde kullanılan devşirme malzeme.

Foto.25: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin ana ibadet mekânından genel görünüm.

Foto.26: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin apsis kısmından genel görünüm.

Foto.27: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin kuzeyinde yer alan ek mekânın içerden görünümü.

Foto.28: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin güneyinde yer alan ek mekânın içerden görünümü.

Foto.29: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, kilisenin güney batısında yer alan ek mekânın içerden görünümü.

Foto.30: Mor Serkis Mor Bakos Manastırı, avlunun batısında yer alan mekânlardan genel görünüm.

